

В ПАМЕТ НА ХАНА РАЙНЕРОВА

ОТИДЕ СИ ПРЕВОДАЧКАТА, С КОЯТО ГЕРОИТЕ НА РАДИЧКОВ ПРОГОВОРИХА НА ЧЕШКИ

АВТОР: МАРЦЕЛ ЧЕРНИ, СНИМКИ: АРХИВ

ПРЕВОД СЪС СЪКРАЩЕНИЯ: ДОБРОМИР ГРИГОРОВ

Когато в началото на 2007 г. пишех юбилейно поздравление по случай 60 годишната преводаческа кариера на Хана Райнерова, не очаквах, че този достоен юбилей – изключителен не само за чешката българистика, ще бъде едновременно и повратен момент, в който приключва драматичната и необичайна съдба на тази изключителна фигура в чешко-българските културни връзки. Хана Райнерова – активният член на „българския кръжок“, ръководен от Зденка Ханзова (1908-1958), новаторът в систематичното запознаване на чешката общественост с българската литература, носителката на орден „Кирил и Методий“ (1964) за заслуги в областта на българската култура, почина на 1 юни 2007 г.

Хана Райнерова, по баща Щайнерова, е родена през 1921 г. в град Бенешов в Средна Чехия. Пътят ѝ към българската култура сякаш е предначертан от единадесетгодишния ѝ престой в Русе, където живее от 1922 до 1932 г. Нейният дядо по бащина линия Зикмунт Щайнер работи в българските железници като началник на гарите в Русе, Варна, а по-късно и в Пловдив. В мемоарите си „Съдба – Хана Райнерова“, излъчени премиерно от радио „Влтава“ през април 2006 г. по повод 85 годишния юбилей, Хана Райнерова си припомни за живота на колонията в Русе, където по онова време съществува много здрава връзка с чехословашката държава – в колонията идват чешки соколовци или например Чешкия кватерг¹. Детската ѝ памет пази спомен за Йозеф Сук – един от най-прочутите членове на квартета.

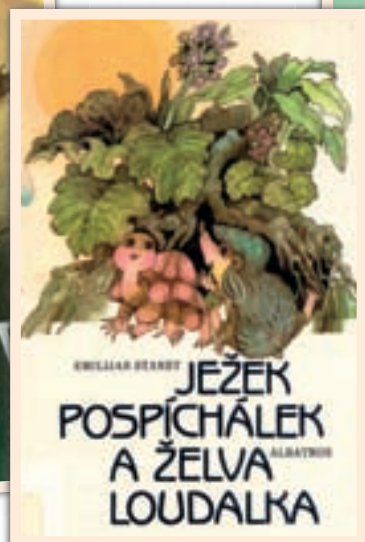
Запазени са моментите, в които сдружението „Хавличек“ организира празнични забави по случай 28 октомври на празника на републиката, чествания на свети Микулаш, а също така и театрални представления за възрастни и куклен театър за деца. Освен това в Русе съществува пивовар, чешка дърводелска работилница, както и

следобедната детска градина на госпожа учителката Божена Немцова. Не след дълго тя е закрыта, и когато малката Хана достига училищна възраст, трябва да се задоволи с букварите на по-големия си брат. Четири години от основното училище учи в т. нар. Германско училище, а в България завършва първата година на гимназията; през следващите години учи в родината си – в класическата гимназия в Храдец Кралове, където семейството се премества през 1933 г., и където шест години по-късно Хана се дипломира. Годишите в Храдец Кралове са изпълнени със срещи с редица значими представители на музикалния и литературния живот в междувоенна Чехословакия. Лично се запознава с Владислав Ванчура, който в студентските си години е влюбен в нейната майка, поддържа приятелство с левия интелектуалец, журналиста и писателя Карел Нови. Вероятно за първи

път осъзнава какво означава преводаческият занаят, когато на излет на сдружението „Пршитомност“ слуша как Отакар Фишер разказва за трудностите при превода на „Фауст“ от Гьоте. Пътува до Прага, за да се наслаждава на Освободения театър на Иржи Восковец и Ян Верих, театъра „Д“ на Буриан или концертите на Чешката филхармония; за един от концертите споделя впечатлението си от „Славянски танци“ на Дворжак в интерпретацията – както самата тя казва – на „ангелски красивия диригент“ Рафаел Кубелик.

Една година след началото на протектората завършва курс за медицински сестри в Прага и започва работа като възпитателка в детска градина за деца от еврейски семейства. Все по-драстичните антиеврейски дискриминационни закони

усложняват далеч не само живота на нейното семейство. Когато през 1941 г. започва транспортирането на населението към лагерите, Хана решава да сключи формален брак с литератора Франя Щрикер, чешки евреин и неин приятел от летните младежки лагери. И всичко това с надеждата, че двамата по-лесно ще устоят на нацисткия терор.

Техен кум става Карел Райнер (1910-1979), композитор и пианист, ученик на Алоис Хаба. Планираната сватба завършва трагично – Гестапо залава Франия и той заминава с първия влак към Матхаузен, където е пребит от нацистите. В желанието си да бъде опора на Хана в тежката ситуация, Карел Райнер се жени за нея и оттогава тя приема неговата фамилия.

Нацистите отвличат двамата съпрузи и от 1943 до 1945 г. ги пращат в концентрационните лагери в Терезин, Освиенцим, Фрайберг и Матхаузен. По чудо и двамата оцеляват, загубили семействата си, а след войната ги събира Ян Сайдъл, композитор, при когото по време на войната е пазено цялото творчество на Райнер.

Хана Райнерова първоначално иска да стане лекар, но след преживените мъчения в концентрационните лагери и ужаса от нечовешкото поведение на надзирателите, пред които е изправена, решава да запише славянска филология във Философския факултет в Прага със специалност „Българистика“.

Започва да превежда от 1947 г., а нейният първи превод излиза една година по-късно – романът „Нови хора“, втора част на тетралогията на Гюнчо Белев „Случки из живота на Минко Минин“. Започва шейсетгодишният период на прецизна работа, сравним с изкуството на театралния сценограф. За да направи достоверно и същевременно свое копие на костюма, трябва да открие подходящия и най-привлекателния оригинал. След това разделя модела на най-малките съставни части и изработва в съзнанието си схема, по която започва да изгражда собствената визия за дрехата – ръководи се от прототипа, но не трябва да игнорира спецификата на актьора, за когото готви новия костюм. В други случаи трябва да обнови модела, тъй като оригиналът е вече демодиран, въпреки че нейните отворени възприятия още на първо четене разпознават по какво се отличава от обикновеното и посредственото, какво го прави съдържателен, за да се ушие отново и с това да се извади от забравата. Когато в началото на 90-те години Хана Райнерова поглежда назад във времето към своите „дизайнерски произведения“ и детайлните си „шивашки модели“, може да посочи 47 книги от 39 български автори, 23 кратки белетристични текста, повече от 20 театрални пиеси, 18 пълнометражни и 12 кратки филма, редица стихотворения, малки прозаични жанрове, както и песните, които съставят антологията „Сто модерни поета“ (*Sto moderních básníků*, 1967), „Стихове срещу смъртта“ (*Verše proti smrti*, 1980), „Българска поезия на XX век“ (*Bulharská poezie 20. století*, 1983) или „Христоматия на българската литература“ (*Čítanka bulharské literatury*, 1983). Към тях следва да се добавят

около десет литературни радиопредавания и откривателският подбор на поезията на Дора Габе „Почакай, слънце“ (*Počkej, slunce!*, 1981), върху който заедно с преводачката работи и известната поетеса Ярмила Урбанкова, авторката на чешките преводи на Яворов (*Nežiju – hořim*; 1964). Нека да се насочим по-конкретно към отделните български автори, в които преводачката Хана Райнерова е посветила чешката публика. Като изключително начинание трябва да се посочи подборът на най-емблематичните и драматични пасажии от „Записки по българските въстания“ (*Zápisky o bulharských povstáních*, 1978) в сътрудничество с Венцеслава Бехиньова – монументалната хроника на Захари Стоянов на българската национално-освободителна борба и своеобразният завършек на българското Възраждане. Този труд преводачката може да започне благодарение на нейната ерудиция, която се култивира чрез на преводите, направени дотогава, на историческите романи „Железният светилник“ (*Železný kahan*, 1961) и „Преспанските камбани“ (*Prespánské zvony*, 1961) от Димитър Талев, на „Ден последен“ (*Den poslední*, 1954, 2. изд. 1976) и „Празник в Бояна“ (*Svátek v Bojaně*, 1968) от Стоян Загорчинов, на „Време разделно“ от Антон Дончев (*Přelom*, 1972, 2. изд. 1974), на

романа „Огнено лято“ (*Ohnivě léto*, 1976) от Камен Калчев, както и на „Антихрист“ (*Ancikrist*, 1976) от Емилиян Станев. Вторият, но също толкова значим принос на нейното преводаческо умение, е систематичното съсредоточаване върху творчеството на Йордан Радичков, което намира много силен отзвук в чешка среда. В интервю за „Лидове новини“ от 1999 г. авторът говори за поставянето на пиесите му в Чехия и за важната роля на Хана Райнерова като тяхна преводачка: „С удоволствие си спомням за постановката на „Януари“ в Народния театър с великолепните актьори Ладислав Пешек, Франтишек Филиповски, Бохуш Захорски и Иржи Совак, за постановката на „Суматоха“ в Театъра на Шалда в Либерец, а и за Пражкия Рококо под режисурата на Карел Кршиж. Винаги съм благодарен на Хана Райнерова, която е преводачката на повечето от текстовете ми. Благодарение на нея те са стигнали до чешкия читател и чешкия зрител.“² След подготвянето на сборниците „Горещо пладне“ (*Horké poledne*, 1966)³ и „Скални рисунки“ (*Skalni kresby*, 1973, където са включени и разказите „Козел“, „Заекът“) от печат излиза очарователната птича компания „Ние, вработетата“ (*My vrabčáci*, 1973, 2. изд. 1982), по-късно се появяват новелата „Дърворезачка“ (*Cirkulárka*,

1974, от книгата „Скални рисунки“), романът „Всички и никои“ (*Všichni a nikdo*, 1984, изданието включва и разказа „Привързаният балон“), а в края на бившия политически режим излиза от печат и томът с избрани текстове „Нежната спирала“ (*Něžná spirála*, 1988)⁴ и „Барутен буквар“ (*Střelný slabikář*, 1988). Когато на книжния пазар след ноември 1989 г. българската литература не е в много добра позиция, Чешкото радио излъчва три разказа на Радичков – това са *Malý lyžař* (премиерата е на 30. януари 1997), *Bourec torušový* (с премиера на 8. март 2003) и *Bláznivá tráva* (излъчен на 1. ноември 2003, в редакцията на Дагмар Оравова). От пиесите на Радичков Хана Райнерова превежда „Желязното момче“ (*Železný kluk*, 1976), „Суматоха“ (*Mela*, 1976),⁵ „Лазарица“ (*Lazařina*, 1978),⁶ „Кошници“ (*Košíky*, 1984)⁷ и „Образ и подобие“ (*K obrazu světu* (*Kronika*), 1987). За съжаление след окупацията на Чехословакия от войските на Варшавския договор името на преводачката се озовава в списъка на хората, които нямат право да превеждат. Нейните преводи „не са били препоръчителни“ в избора на постановки в театрите и затова остават в повечето случаи непопулярни. Единственото изключение е постановката на „Кошници“ в Шалдовия театър в Либерец, където пиесата се радва на небивал успех.

От пиесите на други български автори, преведени от Райнерова, трябва да се посочат пиесите на Климент Цачев – „Последният от отряда“ (*Poslední z oddílu*, 1965), на Блага Димитрова – „Д-р Фаустина“ (*Doktorka Faustina*, 1976), на Пейо Яворов – „В полите на Витоша“ (*Pod Vitoši*, 1958, 2. изд. 1959, с премиера в Прага, Чехословашко радио 1959), на Георги Караславов – „Камък в блатото“ (*Kámen do kalných vod*, 1960; със заглавието *Ježek za košili* има премиера в Прага, Чехословашко радио 1961), на Стефан Костов – „Женско царство“ (*Ženské panství*, 1981), на Димитър Ангелов – „Имаше едно момче“ (*Byl jednou jeden chlapec*, премиера в Прага, Чехословашко радио 1970), на Петър Ангелов – „Голям колкото малка ябълка“, (*Velký jako malé jablko*, 1990), на Величко Нешков – „Сигнали“ (*Signály*, 1953, съвместно със Здена Ханзова; премиерата е в Прага в Театъра на чехословашката армия, 1955), на Цветана

Нинова – „Съперници“ (*Sokové*, 1976), на Антон Страшимиров „Свекърва“ (*Tchyně*, 1958) или на Михаил Величков – „Бягство“ (*...a teď si budem žít!*, 1978). За съжаление не се стига до постановки – текстовете отново остават встрани от фокуса на чешките театрални сцени.

Освен това става кръстница на първите чешки издания на романите „Пътуване към себе си“ и „Страшният съд“ на Блага Димитрова, на „Стъпки в снега“, „МТ Ведрово“ и „Контраразузнаване“ от Андрей Гуляшки, „Шестимата“ от Никола Маринов, „Мъже“ на Георги Марков, превежда книгите „Отвори, аз съм“ и „Корабът“ от Лиляна Михайлова, романа „Низината“ на Васил Попов, монографията „Авицена“ от Иван Богданов, както и новелата „Покойникът“ от Рангел Игнатов, публикувана в списание „Светова литература“ през 1958 г., книгите „Свят без сенки“ на Атанас Наковски и „По тротоара“ на Милчо Радев, а също така и „Сините переперуди“ на Павел Вежинов. [...]

Не бива да забравяме съвместната работа над езика в поетичния подбор на „Да бъде ден!“ от текстове на Христо Смирненски, благодарение на която се запознава с поета Лудвик Кундера, в подбора на произведенията от Никола Вапцаров – *Z dila* (1953), върху чиито текстове освен Лудвик Кундера работят и поетите Камил Беднарж и Франтишек Бранислав. Чехословашкото радио е вдъхновило множество преводи, които не успяват да излязат от печат; това са разказите на Иван Радоев „Светът е малък“ (*Svět je malý*, премиера 1962), на Димитър Савов или на Йордан Каменов или есето на връстника и колегата Вълчо Раковски

„Часовник“ (*Hodiny*, премиера 4 март 2002), което е нейният последен превод. В ръкопис Хана Райнерова оставя модерния, четвърти по реда

на преводите, но по отношение на някои изпускани места от текста първия пълен превод на романа „Под игото“.

Хана Райнерова живее дълъг и плодотворен живот, на който не всеки може да се радва. Както става ясно от устните спомени, които за съжаление никога няма да излязат от печат, животът ѝ е изпълнен с преломни събития и емоционални срещи с изключителни хора в българските и чешките литературни и художествени кръгове. Винаги ще се упреквам, че не потърсих тази приветлива жена, не успях дая опозная по-добре и не се опитах да взема всичко от нейните спомени навреме, като един дълъг разговор. С колегата Емил Басат крояхме общи планове при неговото идване в Прага през пролетта на тази година. Изгървахме и последната възможност... Живите си отиват и на тяхно място идват други, наследниците им. Още дълго и болезнено ще усещаме празнината, която остави кончината на Хана Райнерова. ■

¹ Чешкият квартет – струнна камерна формация, съществувала от 1892 до 1933 г. с намерението да изпълнява предимно репертоар на чешки романтици (Б. Сметана, А. Дворжак, Зд. Фибих) и на съвременни композитори (Й. Сук, В. Новак). Ключовите фигури на квартета са Карел Хофманн (първа цигулка), Йосеф Сук (втора цигулка), Оскар Недбал (виола), от 1906 Иржи Херолд; Отто Бергер (виолончело), от 1894 Хануш Вихан, от 1914 Ладислав Зеленка. (бел. прев.)

² I. SRBKOVÁ, *Člověk je věta psaná s láskou, ale plná pravopisných chyb* [rozhovor s J. Radičkovem], *Lidové noviny*, 1999, 8. 12., s. 20. (бел. авт.)

³ Тук може да се създаде впечатлението, че става дума за първия превод на Радичкова книга на чешки език. Всъщност това не е така, тъй като този първи превод е на изключителната преводачка на българска литература Людмила Новакова - J. Radičkov, *Povídky* [Zvonce; Nebe sousedů; O literatuře], *Světová literatura* 7, 1962, č. 6, s. 155-159; съвместно с Карел Мара. (бел. авт.)

⁴ Освен това съдържа и книгата с разкази „Шест малки матрьошки и една голяма“ (*Šest malých matřošek a jedna velká*). (бел. авт.)

⁵ Премиерата на пиесата в Либерец е през 1976 г., я в Прага е в театъра „Рококо“ през 1986 г. (бел. авт.)

⁶ Премиерата на пиесата е в Бърно в *Divadlo na provázku* през 1980 г. (бел. авт.)

⁷ Премиерата е в Шалдовия театър в Либерец през 1986 г. (бел. Авт.)